

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री अनिल कुमार सिन्हा
माननीय न्यायाधीश श्री सुष्मालता माथेमा
फैसला

मुद्दा नं. ०६९-सी-१००७

मुद्दा: अंश दर्ता।

जिल्ला महोत्तरी भंगहा गाउँ विकास समिति वडा नं. ८ बस्ने जानकीदेवी ढकाल ---१
ऐ.ऐ. बस्ने विष्णुकुमार ढकाल -----१
ऐ.ऐ. बस्ने हरिहरकुमार ढकाल-----१

पुनरावेदक
वादी

विरुद्ध

जिल्ला महोत्तरी भंगहा गाउँ विकास समिति वडा नं. ८ मा घर भई हाल पर्सा
जिल्ला विरगंज उपमहानगरपालिका वडा नं. १० श्रीपुर बस्ने दामोदर उपाध्याय
ढकालको मु.स. गर्ने निजको पत्नी ऐ.ऐ. बस्ने सीताकुमारी ढकाल -----१
ऐ.ऐ. बस्ने माधवप्रसाद उपाध्याय ढकाल-----१
ऐ.ऐ. बस्ने जयादेवी ढकाल -----१
साविक ऐ.हाल जिल्ला भक्तपुर मध्यपुर ठिमी नगरपालिका वडा नं. १५ बस्ने
अच्युतमप्रसाद उपाध्याय ढकाल-----१

प्रत्यर्थी
प्रतिवादी

मुद्दा नं. ०६९-सी-१३०५

जिल्ला महोत्तरी भंगहा गाउँ विकास समिति वडा नं. ८ घर भई हाल भक्तपुर
जिल्ला मध्यपुर ठिमी नगरपालिका वडा नं. १५ बस्ने रमादेवी ढकाल -----
-----१

पुनरावेदक
प्रतिवादी

ऐ.ऐ. बस्ने अच्युतमप्रसाद उपाध्याय ढकाल ----- १

विरुद्ध

जिल्ला महोत्तरी भंगहा गाउँ विकास समिति वडा नं.८ बस्ने जानकीदेवी ढकाल---१

ऐ.ऐ. बस्ने विष्णुकुमार ढकाल -----१

ऐ.ऐ. बस्ने हरिहरकुमार ढकाल -----१

**प्रत्यर्थी
वादी**

मुद्दा नं. ०७०-सी-११४२

जिल्ला महोत्तरी भंगहा गाउँ विकास समिति वडा नं. ८ घर भई हाल पर्सा जिल्ला

विरगंज उपमहानगरपालिका वडा नं. १० श्रीपुर बस्ने जयादेवी ढकाल -----१

स्व. दामोदर उपाध्याय ढकालको मु.स. गर्ने ऐ.ऐ. बस्ने सीताकुमारी ढकाल-----१

ऐ.ऐ. बस्ने माधवप्रसाद उपाध्याय ढकाल -----१

**पुनरावेदक
प्रतिवादी**

विरुद्ध

जिल्ला महोत्तरी भंगहा गाउँ विकास समिति वडा नं.८ बस्ने जानकीदेवी ढकाल---१

ऐ.ऐ. बस्ने विष्णुकुमार ढकाल -----१

ऐ.ऐ. बस्ने हरिहरकुमार ढकाल -----१

**प्रत्यर्थी
वादी**

सुरु तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री बलभद्र बास्तोला

महोत्तरी जिल्ला अदालत

फैसला मिति:

२०६५/९/७

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री तेजबहादुर के.सी.

माननीय न्यायाधीश श्री रमेश पोखरेल

पुनरावेदन अदालत जनकपुर

फैसला मिति:

२०६८/१२/२९

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम पुनरावेदन अदालत जनकपुरको मिति २०६८/१२/२९ को फैसलाउपर यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार रहेको छ:-

तथ्य खण्ड

१. यसमा मूल पुरुष भैरव प्रसाद उपाध्याय ढकालको २ पत्नीमा जेठी जयादेवी ढकाल कान्छी जानकीदेवी ढकाल भएका र जयादेवी ढकालको कोखबाट तीन छोराको जायजन्म भएकोमा जेठो अच्युतमप्रसाद ढकाल, माइलो दामोदरप्रसाद ढकाल, कान्छो माधवप्रसाद ढकाल रहेका छन्। फिरादी म जानकीदेवीको तर्फबाट हरिहर कुमार ढकाल, विष्णुकुमार ढकाल रहेका छौं। हामी जम्मा ८ अंशियार छौं। अच्युतमप्रसाद ढकालको श्रीमती रमादेवी हुनुहुन्छ। दामोदर उपाध्यायकी पत्नी सितादेवी उपाध्याय हुनुहुन्छ। हामी सम्पूर्ण अंशियार बीच अंशबण्डा भएको छैन। हामी सौता सन्तान एकै ठाउँमा बस्न नसकी विपक्षी पिताले अलग अलग ठाउँमा घर बनाई वहाँहरूलाई राख्नु भएको छ। २०६२ सालको बडा दशैँमा हामीहरू सबैजना जम्मा भएको बेला हामी वादीहरूको अंश छुट्याई दिनुस् भन्दा नमानी अंश छुट्याई नदिएकोले हाम्रो हुने सम्पूर्ण सम्पत्ति प्रतिवादी जिम्मा रहेको हुँदा फिराद परेको अधिल्लो मिति सम्मको बण्डा गर्नुपर्ने श्रीसम्पत्तिको तायदाती फाँटवारी लिई ८ भाग लगाई ८ भागमध्ये ३ भाग हामी फिरादीहरूलाई दिलाई हाम्रो नाउँमा दर्ता गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादीको फिराद पत्र।
२. भैरवप्रसादकी कान्छी श्रीमती जानकीदेवीका दुई छोरा विपक्षी हरिहर र विष्णु हुन्। छोरी समेत छन्। हामी प्रतिवादीकी आमा जयादेवी हुँदाहुँदै हामी प्रतिवादी छोराहरू नाबालक रहेकै अवस्थामा २०१९ सालतिर अर्काको छोरासमेत भएकी विधवा जानकीदेवी पिता भैरवप्रसादले भगाई ल्याई गाउँबाट अलग सर्लाही हरिवनमा गई बस्न थाल्नु भयो। हामी प्रतिवादीहरूको पैतृक सम्पत्ति हजुरबुबाले आर्जन गरेको धनुषा शान्तिपुरको बाइसौं बिगाहा जग्गा बेची हरिवनमै जिम्दारी सकार गरी जग्गा जमिन जोड्नु भएको थियो। कान्छी आमा जानकीदेवीलाई ल्याएपछि कलह सुरु भएको छ। हामीलाई थाहा भएदेखि नै २०२० साल असोज १५ गते चुल्हो मानो अलग गरी बसेका छौं। विपक्षी पिता भैरवप्रसाद कान्छी आमा तथा अन्य विपक्षीहरू हामीसँग सगोलमा बसेको थाहा छैन। म प्रतिवादी दामोदर उपाध्यायको नाउँमा कुनै सम्पत्ति छैन। हामीले बैंकको तलबबाट र दाइजोको रुपैयाँबाट निजी तवरले जग्गा खरिद गरेको छ। त्यस्तो आफ्नो निजी सम्पत्तिमा घर बनाई विरगंजमा बसेको छु। मेरो पति दामोदर आँखा देख्नु हुन्न। आफ्नै आर्जनबाट परिवार पाली बसेकी छु। हामी कसैले पनि अंश दिनुपर्ने होइन, छैन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी दामोदर उपाध्याय, माधवप्रसाद

- उपाध्याय ढकाल, दामोदरकी श्रीमती सितादेवी ढकालको संयुक्त प्रतिउत्तर पत्र र सोही मिलानको प्रतिवादी जयादेवी उपाध्याय ढकालसमेतको प्रतिउत्तर पत्र।
३. हाम्रो बीचमा अंशबण्डा हुन कुनै पैतृक सम्पत्ति बाँकी रहेको छैन। पिता भैरव तथा आमा जानकीदेवीले पैतृक सम्पत्ति सबै बिक्री गरी खाइसकेका छन्। म अच्युतम ढकाललाई आमा जयादेवीले बकस गरेको जग्गा आमा जयाले पिता भैरवप्रसादसँग दाइजोको रुपैयाँबाट खरिद गरेको जग्गा हो। त्यसबाट अंश हुन सक्दैन। म अच्युतमले आफ्नो ज्ञान सिपबाट भक्तपुरको लोकन्थलीमा खरिद गरी घर बनाएको छु भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी अच्युतमप्रसाद उपाध्याय ढकाल र रमादेवी ढकालको संयुक्त प्रतिउत्तर पत्र।
 ४. प्रतिवादी भैरवप्रसाद उपाध्यायका नाममा जारी भएको इतलायनामा म्याद निजले मिति २०६३।३।३।७ मा आफैं बुझी म्याद भित्र प्रतिउत्तर नफिराई म्याद गुजारी बसेको।
 ५. वादीका साक्षी खेहरु मण्डलले वादी दाबीलाई समर्थन हुने गरी गरेको बकपत्र।
 ६. प्रतिवादी दामोदरप्रसाद ढकालसमेतको साक्षी नवराज ढकालले प्रतिउत्तर जिकीरलाई समर्थन हुने गरी गरेको बकपत्र।
 ७. मिति २०६४।१०।२२ मा तायदाती आदेश हुँदा प्रतिवादी मध्येका जयादेवी, अच्युतम, दामोदर र माधव सगोलमा नभई अलग भिन्न बसेको मानी निजहरुबाट तायदाती फाँटवारी माग नगर्ने गरी वादीहरु र प्रतिवादी मध्येका भैरवप्रसाद ढकालबाट मात्र तायदाती माग गर्ने आदेश भई सो आदेश अन्तिम भै बसेको र प्रतिवादी भैरवप्रसाद ढकालको मिति २०६५।३।३१ मा मृत्यु भएको भनी निजको छोरा हरिहरकुमारका वारेसले निवेदन दिएबाट बण्डा गर्नुपर्ने बाँकी प्रतिवादी जीवित नरहेबाट पेश भएको तायदाती फाँटवारी बमोजिम सबै सम्पत्तिको हकवाला वादीहरु मात्र भएकोले वादी दाबी बमोजिम अंशबण्डा गरिरहन परेन भन्नेसमेत व्यहोराको महोत्तरी जिल्ला अदालतको मिति २०६५।९।७ गतेको फैसला।
 ८. सुरुले गरेको फैसलामा हाम्रो चित्त बुझेन। सुरु जिल्ला अदालतबाट तायदाती माग्ने भएको आदेश अन्तिम भएर बसेको छैन। उक्त तायदातीको आदेश उपर हामीले अ.व. १७नं. बमोजिम पुनरावेदन अदालत जनकपुरमा निवेदन गरेकोमा त्यहाँबाट जिल्ला अदालतकै आदेश सदर भए उपर हामीले सर्वोच्च अदालतमा उत्प्रेषणको रिट दिएका छौं। सो हाल कारवाही अवस्थामै रहेको अवस्था हुँदा सुरुले मुद्दा फैसला गरेको मिलेको छैन। त्यसै गरी हामी वादी

प्रतिवादी बीच अंशबण्डा भएको कुनै लिखत प्रतिवादीले पेश गर्न सकेको छैन। अंशबण्डाको ३० नं. बमोजिम व्यवहार प्रमाणबाट हामी भिन्न भएको र अंश प्राप्त भएको देखिने कुनै पनि प्रमाण प्रतिवादीबाट पेश हुन सकेको छैन। जयादेवीले अच्युतमप्रसाद ढकाललाई जग्गा बकसपत्र गरिदिन भैरवप्रसाद उपाध्यायलाई संगोलको पति भनी उल्लेख गरेको समेतबाट हामी वादी प्रतिवादीहरूको बीचमा अंशबण्डा नभएको प्रमाणित भै राखेको स्थितिमा सुरुले प्रतिवादीहरूबाट तायदाती नै नमागी दाबी नपुग्ने गरी गरेको फैसला अंशबण्डा सम्बन्धी कानून र सर्वोच्च अदालतबाट स्थापित नजीर समेतको प्रतिकूल हुँदा बदर गरी वादी दाबी अनुसार अंश पाउने गरी इन्साफ गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादीहरूको पुनरावेदन अदालत जनकपुरमा परेको पुनरावेदन पत्र।

९. विपक्षी मध्येकी जयादेवीले आफ्नै छोरा अच्युतमप्रसाद उपाध्यायलाई गरि दिएको र.नं. ३३९ मिति २०४४।१२।३० को हालै देखिको बकसपत्रको लिखतबाट दुवै पक्ष सगोलकै अंशियार देखिन आई दुवै पक्ष बीच बण्डा भएको लिखत प्रमाणको अभावमा पनि निजहरूबाट अंशको फाँटवारी माग नगरी अंश नपाउने ठहर्‍याई गरेको सुरु फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.व. २०२ नं.समेत बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई पेश गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट मिति २०६७।१।२९मा भएको आदेश।
१०. प्रतिवादीहरू जयादेवी र निजबाट जन्मेका अरु प्रतिवादीहरू अच्युतम ढकाल, दामोदर र माधव अंशबण्डाका ३० नं. बमोजिम निजहरूको बाबु लोग्नेसँग बेग्लै भएका भन्ने देखिने प्रमाण पेश हुन नआएकोले निजहरूबाट निजहरू जिम्मा रहेको अंशबण्डाका २०, २१, २२ र २३ नं. बमोजिम फिराद परेका अधिल्ला दिनतक कायम रहेको बण्डा गर्नुपर्ने श्रीसम्पत्तिको दायदाती फाँटवारी सुनाई लाग्ने कोर्ट फी पुनरावेदकबाट दाखिल गराई लगाउको ब.प.ब.द.ब.द. र ज.खि.च. मुद्दा साथै राखी नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट मिति २०६८।२।८ गते भएको आदेश।
११. पुनरावेदन अदालत जनकपुरको आदेशानुसार प्रतिवादीहरूले द.नं.२६२६ मिति २०६८।३।२९ मा निवेदन साथ पेश गरेको तायदाती फाँटवारी मिसिल संलग्न रहेको।
१२. वादीहरूको नाउँमा रहेको अचल सम्पत्ति वादीहरू बीच मात्र बण्डा लाग्ने गरेको साथै यसै पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट मिति २०६८।२।८ मा तायदाती माग गर्ने गरी भएको

आदेश बमोजिम पेश भएको सम्पत्तिको तायदाती फाँटवारीको आधारमासमेत सुरु महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट मिति २०६५।९।७ मा भएको फैसला नमिलेको हुँदा सो हदसम्म उल्टी भै वादी जानकीदेवी नाउँ दर्ताको कि.नं. १२११, कि.नं. १३८ र कि.नं. १३९, प्रतिवादीमध्ये अच्युतमप्रसाद उपाध्याय ढकालका नाउँमा पैतृक रुपबाट आएको कि.नं. १९६, ४१४, ४२०, १८२ र ४१२ को ज.वि. १-१०-५ मध्ये साविकमा वादी जानकीदेवी नाउँको बिक्री गरेको ज.वि. १-३-१० घटाई बाँकी ज.वि. ०-६-१५, निजको श्रीमती रमा देवी नाउँको कि.नं. २४९, प्रतिवादीमध्ये दामोदरप्रसाद उपाध्याय ढकालको श्रीमती सितादेवी नाउँको कि.नं. ४४२ र ४९३ को जग्गाबाट वादीहरूले ७ भागको ३ भाग अंश पाउने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट मिति २०६८।१२।२९ मा भएको फैसला।

१३. हामी पुनरावेदकले तायदातीमा उल्लेख गरेको कुनै पनि घर जग्गाहरू हामीहरूको पैतृक सम्पत्ति होइन। पिता/ससुरा भैरव प्रसादले आफ्नो २ श्रीमतीहरू मध्ये जेठी जयादेवीलाई र.नं. ९९४ मिति २०३६।६।३ निजी आर्जनको रकम परेको देखिने प्रष्ट प्रमाणको अभावमा निजी ठहर गरेको निर्णय सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट ने.का.प.२०६५ अंक ४ नि.नं.७९५९ पृ.५२७ मा प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको प्रतिकूल छ। जग्गा खरिद गरेको समयमा बैंकबाट कुनै ऋण सापटी लिएको र नगद निकालेको प्रमाण पेश गर्न सकेका छैनन्। आफ्नो निजी आर्जनबाट प्रतिवादीहरूले जग्गा खरिद गरेको नभई सगोलकै सम्पत्तिको आर्जनबाट खरिद गरेका हुन्। प्रतिवादीहरूको नाउँमा दर्ता कायम रहेको सम्पूर्ण घर जग्गा हामी पुनरावेदक/वादीहरूले अंश पाउनु पर्नेमा सो नगरी निजी ठहर गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी सो सम्पूर्ण सम्पत्तिबाट अंश पाउने ठहर गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादीहरूले संयुक्त रुपमा यस अदालतमा दर्ता गराएको पुनरावेदनपत्र।

१४. म रमादेवीले खरिद गरेको कि.नं. २४९ को ज.वि.१-७-३ जग्गा मेरो निजी आर्जनको भन्ने स्पष्ट छ। जेठी श्रीमती जयादेवीलाई र.नं. ९९४ मिति २०३६।६।३ बाट र कान्छी जानकीदेवीलाई र.नं. ४२४ मिति २०३७।४।२७ बाट पति भैरवप्रसादले राजिनामा पास गरी बिक्री गरी दिएको अवस्थाबाट उक्त मिति भन्दा अगावै छुट्टी भिन्न भई सकेको भन्ने स्पष्ट छ। एका सगोलको परिवार बीचमा राजिनामाद्वारा जग्गा खरिद बिक्री हुन सक्दैन। हामीहरूको निजी एकलौटी घरजग्गासमेत विपक्षीहरूलाई बण्डा लाग्ने गरी भएको पुनरावेदन

अदालत, जनकपुरको फैसला अ.वं. १८४ क, अंशबण्डाको ३० नं. तथा यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तको प्रतिकूल छ। छुट्टाछुट्टै स्थानमा बसी आ-आफ्नै हिसाबले खति उपती गरी खरिद बिक्रीसमेत गरी आएको भन्ने व्यवहारबाट स्पष्ट छ। यस्तो अवस्थामा जानकीदेवीले बिक्री गरेको कटाई बाँकी ०-६-१५ जग्गाबाट मात्र ७ भागको ३ भाग अंश वादीले पाउनु भन्नु गम्भिर त्रुटिपूर्ण छ। यी सम्पूर्ण प्रमाणहरूलाई नजर अन्दाज गरी, बुझ्नुपर्ने प्रमाण नबुझी प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४ को प्रतिकूल सुरु फैसला उल्टी गरी भएको पुनरावेदन अदालत जनकपुरको मिति २०६८।१२।२९को फैसला कानूनी त्रुटिपूर्ण तथा प्रतिपादित सिद्धान्तको प्रतिकूल हुँदा उल्टी गरी सुरु महोत्तरी जिल्ला अदालतको मिति २०६५।९।७ को फैसला सदर कायम गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीहरू रमादेवी र अच्युतमप्रसाद उपाध्याय ढकालले यस अदालतमा दर्ता गराएको पुनरावेदन पत्र।

१५. जेठी श्रीमती जयादेवीलाई र.नं. ९९४ मिति २०३६।६।३ बाट र कान्छी जानकीदेवीलाई र.नं. ४२४ मिति २०३७।४।२७ बाट पति भैरवप्रसादले राजिनामा पास गरी बिक्री गरी दिएको अवस्थाबाट उक्त मिति भन्दा अगावै छुट्टी भिन्न भई सकेको भन्ने स्पष्ट छ। एकासगोलको परिवार बीचमा राजिनामाद्वारा जग्गा खरिद बिक्री हुन सक्दैन। हामीहरूको निजी एकलौटी घरजग्गासमेत विपक्षीहरूलाई बण्डा लाग्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको फैसला अ.वं. १८४क, अंशबण्डाको ३०नं. तथा प्रतिपादित सिद्धान्तको प्रतिकूल छ। छुट्टाछुट्टै स्थानमा बसी आ-आफ्नै हिसाबले खति उपती गरी खरिद बिक्री समेत गरी आएको भन्ने व्यवहारबाट स्पष्ट छ। यस्तो अवस्थामा जानकीदेवीले बिक्री गरेको कटाई बाँकी ०-६-१५ जग्गाबाट मात्र ७ भागको ३ भाग अंश वादीले पाउने भन्नु गम्भिर त्रुटिपूर्ण छ। यी सम्पूर्ण प्रमाणहरूलाई नजर अन्दाज गरी, बुझ्नुपर्ने प्रमाण नबुझी प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४ को प्रतिकूल सुरु फैसला उल्टी गरी भएको पुनरावेदन अदालत जनकपुरको मिति २०६८।१२।२९ को फैसला कानूनी त्रुटिपूर्ण तथा प्रतिपादित सिद्धान्तको प्रतिकूल हुँदा उल्टी गरी सुरु महोत्तरी जिल्ला अदालतको मिति २०६५।९।७ को फैसला सदर कायम गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीहरू जयादेवी, सितादेवी र माधवप्रसादले यस अदालतमा संयुक्त रूपमा दर्ता गराएको पुनरावेदनपत्र।

१६. यसमा वादी प्रतिवादी दुवैको पुनरावेदन परेको हुँदा मुलुकी ऐन, अ.बं. २०२ नं. को

प्रयोजनार्थ एक आपसमा पुनरावेदनको जानकारी गराई नियमानुसार गरी पेश गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०७३।९।२६ को आदेश।

१७. प्रस्तुत मुद्दामा मेलमिलाप गराउने प्रयोजनका लागि यस अदालतबाट पटक पटक समय प्रदान गरिएकोमा मेलमिलाप हुन नसकेको।

ठहर खण्ड

१८. नियमबमोजिम पेशी सूचीमा चढी यस इजलास समक्ष पेश भएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक तथा प्रत्यर्थी/वादीका तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय श्री हरिहर दाहाल र श्री महादेव यादव तथा विद्वान अधिवक्ता श्री युवराज भण्डारीले विवादित जग्गा स्वआर्जनको परिभाषाभिन्न पर्ने होइन। सगोलको सम्पत्तिमा सबै अंशियारको बराबर हक लाग्छ। प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६ ले विवादित जग्गा सगोलकै मान्नु पर्ने देखिन्छ। अंशबण्डाको १८ नं. ले निजी सम्पत्तिको प्रमाण देखाउनु पर्नेमा देखाउन सकेको अवस्था छैन। वादी प्रतिवादीहरू अंशियार नाताको व्यक्ति रहेकोमा कुनै विवाद छैन। वादी प्रतिवादीहरूका बीचमा कानून बमोजिमको अंशबण्डा नभएको कुरामा दुवै पक्षको मुख मिलेकै छ। घरसारमा अंशबण्डा भैसकेको भनी प्रतिवादीहरूले जिकीर लिएपनि सो पुष्टि हुने कुनै लिखत प्रमाण निजहरूले पेश गर्न सकेको अवस्था छैन। बाबुले छोरोलाई हालैको बकसपत्र गरिदिदा अन्य अंशियारकोसमेत मन्जुरी लिनु पर्नेमा मन्जुरी लिएको देखिंदैन। तसर्थ सगोलमा रहेको सम्पत्तिको ३ भाग वादीहरूले अंश पाउने गरी फैसला गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो।

१९. पुनरावेदक तथा प्रत्यर्थी/प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय श्री श्यामप्रसाद खरेल र श्री वसन्तराम भण्डारी तथा विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री भोजराज भट्ट र श्री एकराज भण्डारीले अंशबण्डा नभएपनि सौता र निजका सन्तानलाई पिताले अलग अलग घर बनाई राखेका छन्। प्रतिवादीहरूले २०२० सालमै छुट्टी भिन्न भै बसेको भन्ने जिकीर लिएको छ। अंशबण्डाको १८ नं. को व्याख्यालाई हेर्नुपर्ने हुन्छ। पिता भैरवले निजकी आमाको मृत्युपश्चात अपुतालीबाट सम्पत्ति प्राप्त गरेको हो। निजले आफ्ना दुवै पत्नीलाई राजिनामा गरी सम्पत्ति दिएकोले निजहरू छुट्टिएको प्रमाणित हुन्छ। वादी प्रतिवादीहरू नातामा पर्ने अंशियार भएपनि सगोलको नभई भिन्न भै बसेका अंशियार हुन्। आ-आफ्नो छुट्टाछुट्टै

व्यवहार गर्दै आईरहेका छन्। एकपटक अंश लिई सकेपछि पटकपटक अंश पाउने होइन। अंशबण्डाको लिखत नभएपनि व्यवहार प्रमाणबाट अंशबण्डा भैसकेको छ। विभिन्न पेशा रोजगार गरी आफ्नो ज्ञान सीपबाट आर्जन गरेको सम्पत्ति निजी हुन्छ। निजी सम्पत्ति बण्डा गर्न मिल्दैन। तसर्थ सुरुले वादी दाबी नपुग्ने गरी गरेको फैसला कानूनसम्मत नै रहेको हुँदा सो फैसला सदर हुनुपर्छ भनी गर्नु भएको बहस सुनियो।

२०. एकासगोलका अंशियार बीचमा अंशबण्डा नभएकोले फिराद परेको अघिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी सम्पूर्ण सम्पत्तिको ८ भागको ३ भाग दिलाई हाम्रो नाममा दर्तासमेत गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको फिराद दाबी तथा अंशबण्डा गर्नुपर्ने पैतृक सम्पत्ति नभई आफ्नो ज्ञान, सिप, बकसपत्र, राजिनामा तथा दाइजो पेवाबाट प्राप्त सम्पत्ति निजी भएको र व्यवहारमा समेत भिन्न भैसकेकाले वादीहरुलाई अंश दिनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिउत्तर जिकीर रहेको प्रस्तुत मुद्दामा सुरु अदालतले वादी दाबी नपुग्ने गरी फैसला गरेकोमा पुनरावेदन अदालत जनकपुरले केही सम्पत्तिको ७ भागको ३ भाग वादीहरुले अंश पाउने ठहर गरी फैसला गरेको र सो फैसला उपर दुवै पक्षको यस अदालतमा पुनरावेदन परेको देखियो।
२१. उपर्युक्त तथ्य र विद्वान बरिष्ठ अधिवक्ताहरु र अधिवक्ताहरुको बहस जिकीर रहेको प्रस्तुत मुद्दामा सुरु तथा पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको छ, छैन? पुनरावेदक/वादी प्रतिवादीहरुको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्ने हो, होइन? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनु पर्ने देखियो।
२२. निर्णय तर्फ विचार गर्दा, मूल पुरुष भैरवप्रसाद उपाध्याय ढकालको २ पत्नी भएकोमा जेठी जयादेवी ढकाल र निज तर्फबाट जायजन्म भएका ३ छोराहरु अच्युतम प्रसाद ढकाल, दामोदर प्रसाद ढकाल र माधव प्रसाद ढकाल र निजहरुको श्रीमतीहरु क्रमशः रमादेवी, सीतादेवी समेतलाई प्रतिवादी बनाई भैरव प्रसादकी कान्छी श्रीमती जानकी देवी र निजका छोराहरु हरिहर र विष्णु कुमार ढकालले अंश मुद्दा दायर गरेकोमा भैरव प्रसादले २०१९ सालतिर कान्छी श्रीमती ल्याएपछि कलह भई २०२० असोज १५ देखि चुलो मानो अलग गरी बसेको, अंशबण्डा हुनुपर्ने पैत्रिक सम्पत्ति सबै भैरव प्रसाद र जानकी देवीले बिक्री गरी खाइसकेको अंश बण्डा गर्न बाँकी छैन भन्ने समेत प्रतिवादीहरु मध्येका भैरव प्रसाद बाहेकका प्रतिवादीहरुको प्रतिउत्तर जिकीर रहेको देखियो। निज भैरव प्रसादले प्रतिउत्तर नै नफिराई

म्याद गुजारी बसेका रहेछन्। सुरु जिल्ला अदालतबाट जेठी श्रीमती र निजका छोराहरुबाट तायदाती माग्नु नपर्ने आदेश भई प्रतिवादी मध्येका भैरवप्रसादबाट मात्र तायदाती माग भएकोमा निजको मिति २०६५।३।३१ मा मृत्यु भएपश्चात निजको अंशियार हकवाला वादीहरु मात्र भएबाट अंशबण्डा गरिरहन नपर्ने गरी भएको फैसलाउपर वादीहरुको पुनरावेदन परेकोमा पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट अरु प्रतिवादीहरु समेतबाट तायदाती फाँटवारी माग गर्ने आदेश भई वादीहरुले ७ भागको ३ भाग अंश पाउने ठहर्‍याए उपर पुनरावेदक प्रतिवादीहरुको तथा तायदातीमा उल्लिखित सम्पूर्ण सम्पत्ति बण्डा नलगाएको भनी पुनरावेदक वादीहरुको समेत प्रस्तुत पुनरावेदन पर्न आएको देखियो।

२३. उपरोक्त बमोजिम मिसिल अध्ययन गर्दा पुनरावेदक वादी प्रतिवादीहरुबीच नाता सम्बन्धमा मुख मिलेकै देखिँदा सो तर्फ विवेचना गरिरहन परेन। निजहरु एकासगोलका अंशियार हो होइन, निजहरुबीच व्यवहार प्रमाणबाट अंशबण्डा भई छुट्टिईसकेका हुन् होइनन् भन्ने सम्बन्धमा विवाद भई सोही सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो। अब यी वादी प्रतिवादीहरु बीच अंशबण्डा भएको छ छैन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा, अंशबण्डा भएको छैन भन्ने वादी दाबी र हामी वादी प्रतिवादीहरु २०२० साल असोज १५ गतेदेखि चुल्हो मानो अलगअलग गरी बसेको र अंशबण्डा हुने कुनै पैतृक सम्पत्ति छैन भन्ने प्रतिवादीहरुको प्रतिउत्तर जिकीर रहेको प्रस्तुत मुद्दामा कस्तो अवस्थामा अंशबण्डा भएको मानिन्छ भन्ने सम्बन्धमा साविक मुलुकी ऐन, २०२० अंशबण्डा महलको दफा ३० मा "अंशबण्डा गर्दा साक्षी राखी कानून बमोजिम बण्डा छुट्याई बण्डापत्रको कागज खडा गरी लिने दिनेको र साक्षीकोसमेत सहीछाप गरी रजिष्ट्रेशन गर्नु पर्नेमा सो गरी राख्नुपर्छ। सो बमोजिम नभएको बण्डा सदर हुँदैन। तर यो ऐन प्रारम्भ हुँदासम्ममा बण्डापत्र खडा गरी वा नगरी घरसारमा नरम गरम मिलाई अचल अंशबण्डा गरी छुट्टिई आफ्नो आफ्नो हिसाब भाग शान्ति बमोजिम लिई पाई दाखिल खारेजसमेत गराई सकेको वा बण्डा बमोजिम आफ्नो आफ्नो भागको अचल छुट्टाछुट्टै भोग बिक्री व्यवहार गरेकोमा व्यवहार प्रमाणबाट बण्डा भैसकेको ठहरेमा पछि बण्डापत्र रजिष्ट्रेशन भएको छैन वा बण्डा घटी बढी असल कमसल भयो भन्न पाउँदैन। रजिष्ट्रेशन नभएपनि बण्डा भएको सदर हुन्छ" भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ। उक्त व्यवस्था अनुसार दुई किसिमले भएको अंशबण्डाले कानूनी मान्यता पाउने देखियो। पहिलो, अंशियारहरुको बीचमा अंशबण्डा भएको मानिनलाई बण्डाको लिखत नै

रजिष्ट्रेशन हुनुपर्छ। दोस्रो, उक्त दफा संशोधन भएको मिति २०३४/९/२७ हुँदासम्ममा अचल सम्पत्तिको घरसारमा नरम गरम मिलाई अर्थात् समानुपातिक रूपमा छुट्याई बण्डापत्र तयार गरेर वा नगरिकन पनि आ-आफ्नो अंश भाग लिएर दाखिल खारेजसमेत गराई सकेको वा आ-आफ्नो भागको छुट्टाछुट्टै भोगचलन एवम् बिक्री व्यवहारसमेत गरेको कुरा निजहरुले गरेको व्यवहार प्रमाणबाट देखिएमा सम्बन्धित कार्यालयमा रजिष्ट्रेशन नभएपनि त्यस्तो अंशबण्डाले कानूनी मान्यता पाउने देखिन्छ। यी वादी प्रतिवादीहरु बिच रीतपूर्वक रजिष्ट्रेशन पारित गरेर अंशबण्डा नभएकोमा विवाद छैन। अंशबापत घरसारमा नरम गरम मिलाई समानुपातिक रूपमा छुट्याई आ-आफ्नो भाग लिएको भन्ने जिकीर पनि रहेको छैन। केवल सगोलकै सम्पत्ति कुनै अंशियारले राजिनामाबाट र कुनै अंशियारले बकसपत्रबाट प्राप्त गरेका छन् भने कुनै अंशियारले प्राप्त गरेकै देखिंदैन। उक्त कानूनी व्यवस्था अनुसार अंशबण्डाको कानूनी मान्यता पाउनलाई सबै अंशियारहरुका बीचमा सगोलको सम्पत्ति समानुपातिक रूपमा अर्थात् नरम गरम मिलाई हस्तान्तरण भएको हुनुपर्छ।

२४. मूल पुरुष भैरवप्रसाद ढकालका नाममा रहेको साविक कि.नं. १९३ मा ज.वि. ३-०-१० र कि.नं. २५८ मा ज.वि. ०-१५-५ जग्गा मध्ये आधा अर्थात् क्रमशः कि.नं. ४१२ को ज.वि. १-१०-५ र कि.नं. ४१४ को ज.वि. ०-७-१० जग्गा तथा निज भैरव प्रसाद कै नाममा रहेको कि.नं. १९६ को ज.वि. ०-१२-१० जग्गा निजकी जेठी श्रीमती जयादेवीले मिति २०३६।६।३ मा खरिद गरेको देखिन्छ। निज जयादेवीले जेठाजु इन्द्रप्रसाद ढकालका नाममा रहेको कि.नं. १०६ मा ज.वि. ०-६-५, कि.नं. १५ मा ज.वि. ०-८-८ र कि.नं. ७६ मा ज.वि. ०-११-० जग्गाको आधा आधा अर्थात् क्रमशः कि.नं. ४२० को ज.वि. ०-३-२^१/_३, कि.नं. १८२ को ०-४-४ र कि.नं. २४३ को ०-५-१० जग्गा मिति २०३७।४।२७ मा खरिद गरेको र इन्द्रप्रसादकै नाममा कि.नं. १२१ मा ज.वि. ०-५-१७ जग्गा भएकोमा सो मध्ये ज.वि. ०-१-१८^१/_३ जग्गा समेत जयादेवीले खरिद गरेको देखिन्छ। उल्लिखित कि.नं. १९६, ४१२, ४१४, ४२० र १८२ का जग्गाहरु जयादेवीले आफ्नो छोरा अच्युतमप्रसादलाई मिति २०४४।१२।३० मा बकसपत्र गरी दिएको रहेछ। यसरी अंशियारहरु बिच खरिद बिक्री र बकसपत्र पास समेत भएकोले बण्डा गर्नु पर्ने होइन भन्ने नै मुख्य पुनरावेदक प्रतिवादीहरुको

जिकीर रहेको देखियो। सबै अंशियारको अंश हक लाग्ने सगोलको सम्पत्ति केही अंशियारले राजिनामा वा बकसपत्रद्वारा प्राप्त गरेको देखिन्छ, तापनि सबै अंशियारलाई सगोलको सम्पत्ति समानुपातिक रुपमा हस्तान्तरण भएको देखिँदैन। पुनरावेदक वादीहरूले सगोलको सम्पत्तिबाट समानुपातिक रुपमा सम्पत्ति प्राप्त गरेको नदेखिएको अवस्थामा पहिलेदेखि अलगअलग भई छुट्टै मानो चुलो गरी आ-आफ्नो घर व्यवहार चलाई सम्पत्ति वा घरजग्गासमेत खरिद बिक्री गरेको भन्ने आधारले मात्र निजहरू बीच अंशबण्डाको ३० नं. बमोजिम अंशबण्डा भैसकेको भनी मान्न मिल्ने देखिएन।

२५. उक्त ३० नं. को सम्बन्धमा यस अदालतबाट पुष्करप्रसाद वाग्ले विरुद्ध राधादेवी वाग्ले उपाध्यायसमेत भएको अंश चलन मुद्दामा (ने.का.प.२०६६ अङ्क ९ नि.नं. ८२२७) "अंशबण्डाको ३० नं.को प्रयोग र प्रयोजनका लागि विवादको स्वरूप सम्पत्तिको प्रकृति एवम् वादी प्रतिवादीहरूको व्यवहार नै निर्धारक तत्व हुन्। यस कानूनले व्यवहार प्रमाणबाट बण्डा भएको मानिने सुनिश्चित आधार नदिई केवल केही निर्णायक तत्वहरूको परिधि तोकिदिएको छ। यही परिधिको सीमाभित्र रही प्रत्येक मुद्दाको वस्तुस्थिति र सबूद प्रमाणको मूल्याङ्कन गर्दै न्यायकर्ताले एउटा न्यायिक निष्कर्ष निकाल्नु पर्ने। परिवारको कुनै सदस्य उद्यमशील तथा परिश्रमी र कुनै सदस्य निष्क्रिय तथा उडन्ते भएको अवस्थामा उद्यमशील र परिश्रमी सदस्यको हित संरक्षण गर्दै समाजमा न्यायोचित वातावरणको स्थापना गर्नमा अंशबण्डाको ३० नं. को उद्देश्य परिलक्षित छ। त्यस बेलाको बण्डा हुनपर्ने सम्पत्तिको न्यायोचित विभाजन भएको र यसलाई आफ्नो आचरणद्वारा अहिले अंश माग गर्ने पक्षसमेतले स्वीकारेको देखिनु नै व्यवहार प्रमाणबाट अंशबण्डा भइसकेको न्यायिक निचोड निकाल्न पर्याप्त आधार हुने। आचरणबाट बण्डा भएको कुरा अंशियारले स्वीकार्ने माध्यम लिखत, आपसी व्यवहार, आपसी कारोवार, अलग-अलग वासस्थान र समयको अस्वाभाविक अन्तराल हुन्। यी तत्वमध्ये एक वा एकभन्दा बढी अवस्थाको विद्यमानताले अंशबण्डाको ३० नं.को आवश्यकता पूरा गर्दछ। यस कसीमा जति बढी तत्वलाई प्रमाणले अंगीकार गर्दछ त्यति बढी व्यवहार प्रमाणबाट अंशबण्डा भै सकेको कुरामा अदालत विश्वस्थ हुने। बण्डा भएको भनिएको लिखत कार्यान्वयन भएको रहेनछ भने त्यसले अंशबण्डाको ३० नं.को प्रयोजनका लागि कुनै अर्थ राख्दैन। यदि यो लिखत कार्यान्वयन भएको सबूद प्रमाणले देखाउँछन् र सो अनुसार सम्पत्ति प्राप्त भई आ-आफ्नो व्यवहार भै

आएको छ भने त्यसले निश्चित प्रामाणिक महत्व राखे। अ.व.७८ अन्तर्गत हुने बयानमा कुनै पक्षका विरुद्ध पेश भएको लिखत प्रमाणको हकमा प्रतिक्रियाका साथ माग दावी राखे अवसर उक्त पक्षलाई दिइएको हुन्छ। पक्षले माग नै नगरेको कुरामा अदालत प्रवेश नगर्ने। सगोलका जग्गाहरूको दर्ता फुटेको र आफ्नो नाममा नापी दर्ता गराएका जग्गाहरू स्वतन्त्र रुपबाट बिक्री वितरण भोगचलन गरेकोसमेत तथ्यलाई अंशबण्डाको ३० नं.को प्रयोजनका लागि व्यवहार प्रमाणबाट अलग भिन्न भएको मान्नुपर्ने। लामो समयदेखि आ-आफ्नो व्यवहार गरी बसी सम्पत्ति भोगचलन गरिआएको स्थितिले बण्डा भएको पुष्टि गरी अंशबण्डाको ३० नं.को आवश्यकता पूरा गर्दछ। सम्पत्ति विभाजनमा नरम गरम मिलेको पाइनु अंशबण्डाको ३० नं.को मूल शर्त हो। नरम गरम कुनै लिखत छ भने सो लिखत भएकै समयको सन्दर्भमा निरूपण गरिनु पर्ने" भनी व्याख्या भएको देखिन्छ। प्रस्तुत मुद्दामा वादी प्रतिवादीहरू बीच नरम गरम मिलाई अंशबण्डा भएको नदेखिएको, नरम गरम मिलाई अंशबण्डा भएको भनी अन्य अंशियारले आचरणद्वारा स्वीकार गरेको अवस्था नभएको, सगोलका जग्गाहरूको दर्ता फुटी सबै अंशियारका नाममा नापी दर्ता भई बिक्री वितरण वा भोगचलन गरेकोसमेत नदेखिएकोले प्रतिवादीहरूको जिकीर अनुसार अंशबण्डा भैसकेको भनी मान्न मिल्ने देखिएन। यसरी पुनरावेदक वादी प्रतिवादीहरू बिच रीतपूर्वक अंशबण्डा पारित नभएको र व्यवहार प्रमाणबाट पनि समानुपातिक रुपमा सम्पत्ति प्राप्त गरी भिन्न भएको प्रमाणित हुन नसकेको अवस्थामा निजहरू एकासगोलकै अंशियार देखिएको हुँदा ७ भागको ३ भाग अंश पाउने ठहर्‍याएको हदसम्म पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसला अन्यथा देखिएन।

२६. अव तायदातीमा उल्लिखित निजी आर्जनको वण्डा गर्नु नपर्ने जग्गा समेत वण्डा गरेको मिलेकै छैन भन्ने पुनरावेदन जिकीर सम्बन्धमा विचार गर्दा सर्वप्रथम पुनरावेदक प्रतिवादी मध्येका अच्युतम प्रसादका नाममा रहेको कि.नं. १९६, ४१२, ४१४, ४२० र १८२ का जग्गा वण्डा लाग्ने हुन् होइनन् भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा, सो जग्गाहरू निजले आफ्नी आमा जयादेवीबाट वकसपत्र पाएको र निज जयादेवीले कि.नं. १९६, ४१२ र ४१४ का जग्गा माइतीले दिएको दाइजो रकमबाट खरिद गरेकोले वण्डा लाग्ने होइनन् भनी यी प्रतिवादी जयादेवीसमेतले जिकीर लिएको देखिन्छ। उक्त जग्गाहरू निजले आफ्नै श्रीमान भैरव प्रसादबाट मिति २०३६।६।३ मा राजिनामा गरी लिएको देखिन्छ। उक्त तीन कित्ता जग्गाको जम्मा क्षेत्रफल ज.वि. २-१०-

५ देखिन्छ। यति धेरै जग्गा दाइजोको रकमबाट खरिद गरेको पुष्टि हुने कुनै प्रमाण कागजात यी प्रतिवादीले पेश गर्न सकेकी छैनन्। आफ्नो माइतीको हैसियत एवम् अवस्था कस्तो छ, माइतीपट्टिबाट को कसले के कति रकम दिएका हुन्? सो कुरा स्पष्ट रूपमा खुलाउन सकेको देखिंदैन। सामान्यतया श्रीमानको नामको जग्गा श्रीमतीले खरिद गर्न आवश्यक हुँदैन। श्रीमतीले नै खरिद गर्नु पर्नाको विशेष परिस्थितिको सृजना भएको अवस्थासमेत देखिंदैन। प्रतिवादी भैरवप्रसादले आफ्नी जेठी श्रीमती जयादेवी र निजतर्फबाट तीन छोराहरु हुँदाहुँदैको अवस्थामा कान्छी श्रीमती जानकीदेवीलाई ल्याएको अवस्थामा पारिवारिक असन्तोष हुनु र त्यसको परिणाम स्वरूप जेठी श्रीमतीले आफ्नो आर्थिक सुरक्षा खोज्नु स्वभाविक देखिन्छ, तथापी निज श्रीमान श्रीमतीबीच पहिल्यै अंशबण्डा भैसकेको अवस्था पनि देखिंदैन। यी जयादेवीले आफ्ना श्रीमानका नामका दुई कित्ता जग्गाको आधाआधा जग्गा खरिद गरेको देखिन्छ। यसरी आधाआधा जग्गा खरिद बिक्री गर्नुको मतलव अंशबण्डा महलको १८ र १९ नं. मा भएको व्यवस्था बमोजिम वैधता प्राप्त गर्ने मनसाय राखेको देखिन्छ। घरको मुख्य भई काम गर्ने व्यक्तिले घर व्यवहार चलाउनलाई श्रीमतीलाई नै जग्गा बेच्नु पनि त्यति पत्थारलायक हुँदैन। घर व्यवहार चलाउनलाई अचल सम्पत्तिको आधा सम्पत्ति श्रीमतीलाई नै बेच्नु परेको विश्वसनीय आधार कारण नखुलाइएको र श्रीमतीलाई जग्गा बिक्री गरी निजबाट के कति रकम प्राप्त भई के कस्तो घर व्यवहार चलाउनको लागि प्रयोग गरिएको हो? सो समेत खुलाएको देखिंदैन। जग्गा खरिद बिक्री गर्ने यी दुई प्रतिवादी श्रीमान श्रीमतीलाई सगोलको सम्पत्ति अन्य अंशियारलाई बण्डा लाग्छ अथवा सगोलको सम्पत्ति अन्य अंशियारलाई बण्डा भएको छैन भन्ने थाहा नभएको अवस्था पनि होइन। यी प्रतिवादी जयादेवी पनि यिनका श्रीमान प्रतिवादी भैरवप्रसादबाट अंश पाउने अंशियार हुन्। अन्य अंशियारलाई जानकारी नदिई वा निजहरुको मंजुरी नलिई श्रीमतीलाई जग्गा बिक्री गर्दैमा मात्र अंशबण्डाको १९ नं. मा भएको व्यवस्थाको अनुकूल हुन सक्दैन। घर व्यवहार चलाउन श्रीमतीलाई नै जग्गा बेच्नु पर्ने बाध्यता भएको भए अन्य अंशियारहरुलाई जानकारी नहुने अवस्था हुँदैन। भैरवप्रसादले श्रीमतीलाई नै पैतृक सम्पत्ति बेच्नु पर्ने बाध्यताको आधार कारण पेश गर्न सकेको अवस्थासमेत छैन। यसरी यी जयादेवीले दाइजो रकमबाट आफ्नै पतिबाट उक्त जग्गाहरु खरिद गरेको भने तापनि सो रकमको स्रोत पुष्टि गर्न नसकेकोले त्यस्तो जग्गालाई निजी आर्जनको रकमबाट

खरिद गरेको भनी मान्यता दिन मिल्ने देखिएन।

२७. जेठाजु इन्द्रप्रसादबाट यी प्रतिवादी जयादेवीले खरिद गरेको भनिएका कि.नं. ४२० र १८२ का जग्गाका सम्बन्धमा बिचार गर्दा, उक्त दुई कित्ता जग्गाको जम्मा क्षेत्रफल ज.वि. ०-७-६ $\frac{१}{२}$ रहेको छ। उक्त जग्गा निजी आर्जनबाट खरिद गरेकीले बण्डा लाग्ने होइन भनी यी प्रतिवादी जयादेवीले जिकीर लिएको देखिन्छ। उक्त जग्गा खरिद गर्दाको समयमा अर्थात् मिति २०३७।४।२७ को आसपासमा यी जयादेवीले व्यक्तिगत रूपमा रकम आर्जन गर्ने गरेको स्रोत देखाउन सकेकी छैनन्। उनले कुनै नोकरी वा पेशा वा व्यवसायसमेत गरेको देखिंदैन। निजी तवरमा रकमको स्रोत जुटाएको विश्वसनीय आधार प्रमाण यी जयादेवीले पेश गर्न सकेको अवस्थासमेत छैन। निजी आर्जनबाट सम्पत्ति खरिद गरेको भनी जिकीर लिनेले नै सो कुरा प्रमाणद्वारा पुष्टि गर्न सक्नु पर्दछ। उक्त जग्गाहरू निजी आर्जनको रकमबाट खरिद गरेको भने तापनि सो रकमको स्रोत पुष्टि गर्न नसकेकोले त्यस्तो जग्गालाई निजी आर्जनको रकमबाट खरिद गरेको भनी मान्यता दिन मिल्ने देखिएन।

२८. उल्लिखित विवेचित आधार कारणहरूबाट पति भैरवप्रसादका नाममा रहेका उक्त कि.नं. १९६, ४१२ र ४१४ का जग्गा दाइजोको रकमबाट र जेठाजु इन्द्रप्रसादका नाममा रहेका कि.नं. ४२० र १८२ का जग्गाहरू निजी आर्जनको रकमबाट यी प्रतिवादी जयादेवीले खरिद गरेको भनी पुष्टि नभएकोले उक्त सबै जग्गाहरू सगोलका जग्गाहरू मान्नपर्ने देखियो। यी सबै जग्गाहरू यी जयादेवीले निजका छोरा अर्का प्रतिवादी अच्युतमप्रसादलाई मिति २०४४।१२।३० मा हालैको बकसपत्र गरि दिएको देखिन्छ। आमाले बकसपत्र गरी दिएका उक्त जग्गाबाट अंशबण्डा हुन सक्दैन भन्ने निजका छोरा प्रतिवादी अच्युतमप्रसादको जिकीर रहेको छ। सगोलको सम्पत्ति मानिएका उल्लिखित पाँच कित्ता जग्गाहरू अंशियार मध्येका एक अंशियारलाई मात्र बकसपत्र गरी दिएको कार्य कानूनसम्मत छ छैन भन्ने सम्बन्धमा बिचार गर्दा, साविक मुलुकी ऐन, अंशबण्डा महलको १८ नं.मा "मानो नछुट्टिई सँग बसेका अंशियार छन् भने जुनसुकै अंशियारले सगोलको सम्पत्तिबाट वा सगोलको खेती, उद्योग, व्यापार, व्यवसायबाट बढे बढाएको सगोलको आर्जन र लेनदेन व्यवहारको महलको ८ नं. बमोजिम लगाएको ऋण सबै अंशियारलाई भाग लाग्छ। सो बाहेक कुनै अंशियारले आफ्नो ज्ञान वा सीप वा प्रयासबाट निजी आर्जन गरेको वा कसैबाट निजी तवरले दान बकस पाएको वा कसैको

अपुताली परेको वा स्त्री अंश धनको महलको ५ नं. बमोजिम पाएकोमा त्यस्तो आर्जन वा पाएको सम्पत्ति सो आर्जन गर्ने वा पाउने अंशियारको नीजि ठहरी आफू खुश गर्न पाउँछ। बण्डा गर्न कर लाग्दैन। अंश नभए पनि मानो छुट्टिई भिन्न बसेका वा रजिष्ट्रेशन नगरी खती उपति आफ्नो आफ्नो गरी आफ्नो हिस्सासँग मात्र राखी खानु पिउनु गरेकोमा एकै ठाउँमा भएपनि मानो छुट्टिई भिन्न भएको ठहर्छ। त्यस्तो कमाएको धन लाएको ऋण आफ्नो आफ्नो हुन्छ" भनी उल्लेख भएको देखिन्छ। उक्त १८ नं. मा भएको व्यवस्था अनुसार उल्लिखित जग्गाहरु यी जयादेवीले दाइजो एवम् निजी आर्जनको रकमबाट खरिद गरेको पुष्टि नभएको, दान बकसबाट पाएको वा अपुताली परी प्राप्त गरेको वा स्त्री अंश धनको ५ नं. बमोजिम प्राप्त गरेको नदेखिएकोले निजी आर्जनको मान्न मिल्ने देखिएन। साथै १९(१) मा "पिता पुर्खाका पालाको चल अचल गैह्र सम्पत्तिको हकमा चलमा सबै र अचलमा आधिसम्म व्यवहार चलाउनलाई स्वास्नी, छोरा, अविवाहित छोरी वा विधवा बुहारीको मंजुरी नभए पनि आफूखुश गर्न पाउँछ" भनी उल्लेख भएको देखिन्छ। उक्त १९(१) मा भएको व्यवस्था अनुसार घर व्यवहार चलाउने मुख्य व्यक्तिले घर व्यवहार चलाउन अष्टेरो परेको अवस्थामा पैतृक अचल सम्पत्तिको आधासम्म अन्य अंशियारको मंजुरी नलिइकन आफूखुश गर्न पाउने भन्ने हो। यसको मतलब पैतृक अचल सम्पत्ति हस्तान्तरण गर्नु पर्दा घर व्यवहार चलाउन अष्टेरो परेको अवस्था सृजना हुनु पर्दछ। उक्त कानूनी व्यवस्थाको समग्र रूपमा अध्ययन गर्दा घर व्यवहार चलाउने मुख्य व्यक्तिले घर व्यवहार चलाउने प्रयोजनका लागि मात्र पैतृक तथा सगोलको अचल सम्पत्ति बिक्री वितरण गरी प्राप्त नगद रकम घर व्यवहारमै प्रयोग भएको हुनु पर्दछ। त्यस्तो सम्पत्ति हस्तान्तरण गर्दा नगद प्राप्त भएको हुनु पर्दछ। नगद प्राप्त नगरी हस्तान्तरण गरिएको सम्पत्तिले घर व्यवहार चलाउन कुनै भूमिका निर्वाह गरेको हुँदैन। नगद प्राप्त नगरी अन्य कुनै किसिमले सम्पत्ति हस्तान्तरण गरी घर व्यवहार मिलाउनु पर्ने अवस्थाको सृजना भएमा पनि सगोलकै हितको लागि हस्तान्तरण गरिएको हुनु पर्दछ। अन्य अंशियारको अंश हकमा प्रत्यक्ष असर पर्ने गरी घर व्यवहार चलाउने मुख्य व्यक्तिले सगोलको सम्पत्ति उपयोग गर्दछ भने सम्बन्धित अंशियारको मंजुरी लिनु अनिवार्य हुन्छ। दानबकसबाट नगद प्राप्त हुँदैन। त्यस किसिमले सम्पत्ति हस्तान्तरण भएमा त्यसले घर व्यवहारको अष्टेरो फुकाउन वा खाँचो टार्न सक्दैन। उक्त कानूनी व्यवस्थालाई यस किसिमले प्रयोग गर्दै जाने हो भने समान

हैसियतका अन्य अंशियारको अंश हकमा निःसन्देह प्रत्यक्ष असर पर्न जान्छ। घर व्यवहार चलाउने मुख्य व्यक्तिलाई त्यस किसिमबाट पैतृक सम्पत्ति हस्तान्तरण गर्न सक्ने शर्त रहितको स्वतन्त्रता विधायिकाले प्रदान गरेको देखिंदैन।

२९. उक्त कानूनी व्यवस्थाको व्याख्या गर्दै यस अदालतबाट सानुमाया महर्जनसमेत विरुद्ध बुद्धिलाल महर्जन भएको अंश चलन मुद्दामा (ने.का.प. २०६९ अङ्क ३ नि. नं. ८७८८)- "लिखतमा बकसपत्र शब्द प्रयोग गर्दैमा त्यसमा उल्लिखित सम्पत्ति स्वतः बण्डा नलाग्ने प्रकृतिमा पर्ने होइन। तर बकसपत्र दाता र प्राप्तकर्ताको सम्बन्ध, बकसपत्र दिनुपर्ने कारणको औचित्यको प्रामाणिक विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकाल्न पर्ने हुन्छ। सो बकसपत्रको लिखत गर्दा राजिनामा सरह रकम लेनदेन भएको, अन्य अंशियारलाई अंश हकबाट बञ्चित गर्न मात्र बकसपत्र शब्द लेखिएको र दाताले प्राप्तकर्तालाई बकस दिनुपर्ने कुनै कारण तथा औचित्य नरहेको कुरा सो लिखतमा उल्लिखित सम्पत्ति बण्डा लागोस् भन्ने पक्षले प्रमाण दिई सो प्रमाणित भएमा बकसपत्र लेखिएको सम्पत्ति पनि बण्डा हुन सक्ने। सगोलकै सम्पत्ति लगानी गरी श्रीमतीका नाममा बकसपत्र गर्न जालसाजीयुक्त व्यवहार गरेको जिकीर प्रमाणबाट पुष्टि भएको स्थितिमा बकस पत्र शब्द लेखिंदैमा सोमा उल्लिखित सम्पत्ति बण्डा लाग्दैन भन्न नसकिने। सगोलको अवस्थामा राजिनामा पारित गराई लिएको उक्त घर जग्गालाई निजी ज्ञान सीपबाट आर्जन गरिएको सम्पत्ति हो भनी जिकीर मात्रको आधारमा अनुमान गर्न मिल्दैन। निजले निजी ज्ञान सीपबाट आर्जन गरी खरिद गरेको भने पनि वस्तुनिष्ठ प्रमाणको अभावमा एकासगोलमा रहेका कुनै अंशियारको नाममा रहेको तथा खरिद गरेको सम्पत्तिमा सबै अंशियारको समान हक लाग्ने। एकासगोलमा रहे बसेको अवस्थामा कुनै अंशियारले अर्को अंशियारलाई सगोलको पैतृक सम्पत्तिको हक हस्तान्तरण गर्दैमा त्यस्तो सम्पत्तिमा अन्य अंशियारको हकाधिकार समाप्त हुन्छ भन्न नमिल्ने। एकासगोलका अन्य अंशियारको अंश हकमा असर पर्ने गरी हक हस्तान्तरण गर्दैमा सगोलका अन्य अंशियारहरूको हक अधिकारमाथि प्रतिकूल असर पर्न सक्दैन। साथै आमा बाबुका नाममा जुनसुकै स्रोतबाट आएको सम्पत्ति निजहरूका सन्तान अर्थात् दोस्रो तहका अंशियार छोरा छोरीका लागि पैतृक सम्पत्ति नै मान्नुपर्ने र त्यसमा छोरा छोरीलाई बण्डा हुने" भनी व्याख्या भएको देखिन्छ।

३०. सगोलमा रहेको अवस्थामा जुनसुकै अंशियारका नाममा सम्पत्ति रहन सक्दछ। त्यो सम्पत्ति

सगोलको पनि हुन सक्छ र निजी आर्जनको पनि हुन सक्दछ। सगोलको सम्पत्ति सबै अंशियारमा बराबर भाग लाग्ने हुन्छ भने निजी सम्पत्तिमा आफ्ना सन्तान बाहेक अन्य अंशियारलाई भाग लाग्दैन। कस्तो सम्पत्ति सगोलको सम्पत्ति र कस्तो सम्पत्ति निजी सम्पत्ति हुने भन्ने कुरा कानूनले निर्धारण गरेको हुन्छ। निजी सम्पत्ति कायम हुनलाई जसले त्यसको जिकीर लिन्छ उसैले सो जिकीर प्रमाणित गर्न सक्नु पर्दछ। सगोलमा रहेको अवस्थामा सगोलको सम्पत्ति आफ्ना नाममा छ भन्दैमा अन्य अंशियारको अंश हकबाट बञ्चित गर्ने उद्देश्यले आफूखुशी कुनै अंशियारलाई राजिनामा वा बक्सपत्र गरी दिई हस्तान्तरण गर्दैमा र सोही व्यहोराबाट सगोलमा रहेका केही अंशियारले सम्पत्ति प्राप्त गर्दैमा त्यस्तो सम्पत्ति निजी हुन सक्दैन। सगोलमै रहेको अवस्थामा कुनै अंशियारले आफ्नै नाममा वा अन्य कुनै अंशियारको नाम राखेर पनि सम्पत्ति खरिद गर्न सक्दछ। अंशबण्डा नभई भिन्न बसेको अवस्थामा सगोलको आय आर्जनबाट खरिद गरेको सम्पत्ति भए सगोलकै र व्यक्तिगत ज्ञान, सीप, प्रयास, हैसियतबाट आर्जन गरेको तथा त्यस्तो आर्जनबाट खरिद गरेको सम्पत्ति भए निजी नै मानिन्छ।

३१. वादी जानकीदेवीका नाम दर्ताको धनुषा जिल्ला हरिहरपुर गा.वि.स.वार्ड नं. १ग. कि.नं. १२११ को ज.वि.०-१-०, महोत्तरी जिल्ला भंगाहा गा.वि.स. वार्ड नं. ८ख. कि.नं.१३८ को ज.वि.०-१-० जग्गा महोत्तरी जिल्ला भंगाहा गा.वि.स. वार्ड नं. ८ख. कि.नं. १३९ को ज.वि.०-१-० जग्गा निजी आर्जनबाट खरिद गरेकीले बण्डा हुने होइन भनी दावी लिए तापनि सो कुरा वस्तुनिष्ठ आधार प्रमाणबाट पुष्टि गर्न सकेकी छैनन्। के कुन स्रोतबाट प्राप्त गरेको निजी आर्जनको रकमबाट जग्गा खरिद गरेको भनी पुष्टि गर्न नसकेपछि सो जग्गा सगोलकै आय आर्जनबाट खरिद गरेको मान्नु पर्ने हुन्छ। सगोलको आय आर्जन लगानी गरी खरिद गरेको सम्पत्ति सगोलकै सम्पत्ति मानिने हुन्छ।
३२. यसै सन्दर्भमा नन्दकिशोर शुक्ल विरुद्ध सरस्वती शुक्ल भएको अंश मुद्दामा (ने.का.प.२०६५ अंक ४ नि.नं.७९५९ पृ.५२७) "अंश लिए पाएका लिखत, सम्पत्तिको दा.खा. दर्ता भोग, बिक्री व्यवहारको कुनै तथ्य र प्रमाण पेश हुन नआएको अवस्थामा मौखिक जिकीरको आधारमा अथवा अन्यत्र रहे बसेको आधारमा मात्र अंश लिएको मात्रै अवस्था नहुने। एकासगोलमा नरहेको भन्ने कानून बमोजिमको तथ्य र अवस्था कहिँ कतैबाट खुल्न

नआएको अवस्थामा आफू सगोलमा नरहेको र राजिनामाबाट खरिद गरेको सम्पत्तिलाई निजी आर्जनबाट खरिद गरेको सम्पत्ति हो भनी लिएको जिकीर तदनुसारको कुनै वैध लिखत वा अन्य कानून बमोजिमको कुनै ग्रहणयोग्य प्रमाणबाट पुष्टि भएको देखिन नआउँदा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६(क) अनुसार अन्यथा प्रमाणित नभएसम्म जुनसुकै अंशियारका नाममा रहेको सम्पत्ति सगोलको सम्पत्ति भएको भनी अदालतले अनुमान गर्नुपर्ने। जग्गा खरिद बिक्रीको कारोबार गरी आर्जन गरेको रकमबाट खरिद गरेको भन्ने जिकीर लिएपनि सगोलमा रहेकै अवस्थामा सगोलको कुनै अंशियारले व्यापार, व्यवसाय अन्य कुनै कारोबार गरी त्यसरी आफ्नो नाममा खरिद गरेको सम्पत्ति सो खरीद गर्ने अंशियारको निजी हुने र अन्य अंशियारको अंश नलाग्ने भन्न नमिल्ने। सगोलको अंशियारले आफ्नो नाममा रहेका सम्पत्तिमा आफ्नो Exclusive right अर्थात् अन्य अंशियार बाहेकको आफ्नो निजी हक भनी दावी गर्नका लागि कानूनले निजी हकको मानिने अपुताली वा बकसपत्रको लिखत अथवा वादी लगायत अन्य अंशियारसमेत साक्षी बसेको जग्गा खरिद सम्बन्धी कानून बमोजिमको लिखतसमेत पेश गरी सो कुरा स्थापित गराउन सक्नुपर्ने" भनी व्याख्या भएको देखिन्छ। उक्त सिद्धान्त अनुसार अन्यत्र रहे बसेको आधारमा मात्र अंश लिएको मान्न नमिल्ने हुन्छ। यस्तो अवस्थामा निजी तवरबाट प्राप्त गरेको वा निजी आर्जनबाट खरिद गरेको भनी पुष्टि भएको बाहेक अन्य सम्पत्ति सगोलकै सम्पत्ति मानिन्छ।

३३. प्रतिवादी अच्युतमप्रसादकी श्रीमती रमादेवीका नामको भक्तपुर जिल्ला दिव्येश्वरी २ख. कि.नं. १२४४ हाल कायम भएको कि.नं. २३१ को ०-५-०-३ र २४३८ को ०-२-२-० जग्गा मिति २०४४।८।९ मा निजी आर्जनको रकमबाट खरिद गरी घरसमेत बनाएकोले र सिरहा जिल्ला भदैया गा.वि.स. वार्ड नं. २ कि.नं. २४९ को ज.वि. १-७-३ जग्गा मिति २०४९।१०।१ मा अर्जुनप्रसाद पोखरेलबाट निजी आर्जनको रकमबाट खरिद गरेकोले बण्डा लाग्ने होइन भनी जिकीर लिएको देखिन्छ। यी रमादेवीका श्रीमान अच्युतमप्रसाद विद्युत उपशाखा, बुद्ध साबुन उद्योग, सोल्टी टेक्सटायल, हिमाल डेरी जस्ता संस्थामा काम गरेको, बैदेही गलैँचा उद्योग सञ्चालन गरेको र रमादेवीले केश सृंगारको तालीम लिई काम गरेको भनी प्रमाण कागजातहरू पेश भएको देखिएकोले त्यसलाई अन्यथा भन्न मिल्ने देखिएन। उक्त जग्गाहरू खरिद गर्न र घर बनाउन उक्त पेशा व्यवसायबाट आय आर्जन भएको सहजै अनुमान

गर्न सकिन्छ। उक्त जग्गाहरु सगोलका कुनै अंशियारबाट खरिद गरेको नभई तेस्रो व्यक्तिबाट खरिद गरेको देखिन्छ। प्रस्तुत मुद्दाका वादी प्रतिवादीहरु बीच सगोलको सम्पत्ति अंशबण्डा नभएपनि पहिल्यैदेखि अलगअलग खतिउपति गर्दै आएका र अलगअलग बसेको अवस्थामा रोजगारी, पेशा, व्यवसाय गरी खरिद गरेको, घर बनाएको वा जोडेको सम्पत्ति निजहरुको व्यक्तिगत हैसियतबाट आर्जन गरेको मान्नुपर्ने हुन्छ। निजी आर्जनबाट उक्त जग्गा खरिद गरी निजी आर्जनबाटै घर बनाएको होइन भनी वादीहरुले वस्तुनिष्ठ विश्वसनीय आधार प्रमाण पेश गरी पुष्टि गर्न सकेको अवस्थासमेत देखिंदैन। तसर्थ उक्त जग्गा र सोमा बनाएको घर सगोलको अंशबण्डा हुने सम्पत्ति हो भनी भन्न मिल्ने अवस्था देखिएन।

३४. प्रतिवादी दामोदरप्रसादकी श्रीमती सितादेवी नामको पर्सा जिल्ला विरगंज उप-महानगरपालिका वार्ड नं. १० सिट नं. ०३५१.१८ कि.नं. १६३ को ००११८.५ व.मि. जग्गा सुर्जी नुनियाइनलाई रिझाए बापत निजले मिति २०४८।८।१३ मा सितादेवीलाई हालैको बकसपत्र गरी दिएको र कि.नं. १७६ को ००००३४.०० व.मि. जग्गा दामोदरप्रसादले नेपाल बैंक लिमिटेडमा काम गरी प्राप्त रकम र ऋण लिई खरिद गरी उक्त जग्गामा घर बनाएको हुँदा सो घर जग्गा र प्रतिवादी दामोदरकी श्रीमती सिताकुमारीका नामको धनुषा जिल्ला सखुवा गा.वि.स. वार्ड नं ६घ. कि.नं. ४४२ को ज.वि.०-१-१०जग्गा २०४५।२।३० मा र सर्लाही जिल्ला जब्दी गा.वि.स. वार्ड नं १क. को कि.नं. ४९३ को ज.वि.०-५-०जग्गा २०५६ सालमा निजी आर्जनको रकमबाट खरिद गरेकोले बण्डा लाग्ने होइन भनी जिकीर लिएको देखिन्छ। कि.नं. १६३ को जग्गा बकसपत्रद्वारा हस्तान्तरण गर्ने व्यक्ति प्रस्तुत मुद्दाका अंशियार भित्रका व्यक्ति देखिंदैनन्। निजी हैसियतमा बकस पत्रद्वारा प्राप्त गरेको उक्त जग्गाका सम्बन्धमा सो बकसपत्र बदरको लागि मुद्दा परेको अवस्था नहुँदा र मुद्दा परेको बखतमा सोही मुद्दाबाट न्याय निरूपण हुने नै हुँदा अंशियार बाहिरका व्यक्तिबाट बकस पत्रद्वारा प्राप्त उक्त जग्गा अंशबण्डाको १८ नं. बमोजिम निजी तवरले प्राप्त गरेको निजी जग्गा हुने हुँदा आफ्ना सन्तती बाहेक अन्य अंशियारलाई बण्डा गर्न करलाग्ने देखिंदैन। कि.नं. १७६, ४४२ र ४९३ का जग्गाहरु सगोलका कुनै अंशियारबाट खरिद गरेको नभई तेस्रो व्यक्तिबाट खरिद गरेको देखिन्छ। प्रस्तुत मुद्दाका वादी प्रतिवादीहरु बीच सगोलको सम्पत्ति अंशबण्डा नभएपनि पहिल्यैदेखि अलगअलग बसि आएका र अलगअलग बसेको अवस्थामा निजी आर्जनको

सम्पत्तिबाट खरिद गरेको, घर बनाएको वा जोडेको सम्पत्ति निजहरूको व्यक्तिगत हैसियतबाट आर्जन गरेको मान्नुपर्ने हुन्छ। सगोलकै आय आर्जनबाट उक्त कि.नं. १७६, ४४२ र ४९३ का जग्गा खरिद गरेको र घरसमेत बनाएको भनी वादी पक्षले विश्वसनीय आधार प्रमाण पेश गरी पुष्टि गर्न सकेको अवस्था समेत छैन। पुनरावेदक प्रतिवादी दामोदरप्रसादले नेपाल बैंकमा काम गरेको देखिएको अवस्थामा मासिक रुपमा पारिश्रमिक लगायतका अन्य सुविधा प्राप्त गर्ने कुरामा विवाद रहेको छैन। यिनले आफूले काम गरेको बैंकबाट ऋण लिएको कुरा मिसिल संलग्न कागजातबाट देखिएको छ। आफूले काम गर्दैगरेको बैंकमा सेवा गरेबापत प्राप्त रकम र सो बैंकबाट लिएको ऋण सगोलको सम्पत्ति हुन सक्दैन। यस्तो रकम लगानी गरी जोडेको सम्पत्ति निजी हैसियतबाट जोडेको निजी आर्जनको मानिन्छ।

३५. प्रतिवादी माधवप्रसाद र निजकी श्रीमती शिला शर्माका नाममा रहेको पर्सा जिल्ला विरगंज उप-महानगरपालिका वार्ड नं.१० कि.नं. ८५५ को क्षेत्रफल ०-०-६ जग्गा मुनिया महतोबाट मिति २०५३।३।९ मा जागिर र व्यवसायबाट प्राप्त निजी आर्जनको रकमले खरिद गरी सो जग्गामा घर बनाएको हुँदा बण्डा लाग्ने होइन भनी जिकीर लिएको देखिन्छ। माधवप्रसाद २०५० सालदेखि मेरीगोल्ड बोर्डिङ्ग सेकेण्डरी स्कूल, विरगंजमा शिक्षक भै काम गरेको, २०५५ सालमा विरगंजमा नै अजय मेडिकल हल नामको औषधि पसल खोली सञ्चालन गरेको र शिला शर्माले विरगंजमा नै बोर्डिङ्ग स्कूलमा शिक्षिका भै काम गरेको, एभरेष्ट बैंकबाट तीन लाख कर्जा लिई दृष्टि बन्धक गरिदिएको समेतका कागज प्रमाणहरू पेश गरेको देखिन्छ। उक्त जग्गाहरू सगोलका कुनै अंशियारबाट खरिद गरेको नभई तेस्रो व्यक्तिबाट खरिद गरेको देखिन्छ। प्रस्तुत मुद्दाका वादी प्रतिवादीहरू बीच सगोलको सम्पत्ति अंशबण्डा नभएपनि पहिल्यैदेखि अलग अलग बसि आएका र अलग अलग बसेको अवस्थामा खरिद गरेको, घर बनाएको वा जोडेको सम्पत्ति निजहरूको व्यक्तिगत हैसियतबाट आर्जन गरेको मान्नुपर्ने हुन्छ। वादी पक्षले निजहरूले उक्त पेशा र व्यवसाय सञ्चालन गरेको होइन भनी विश्वसनीय आधार प्रमाण पेश गर्न नसकेको हुँदा निजहरूले उक्त पेशा र व्यवसाय सञ्चालन गरेकै मान्नुपर्ने हुन्छ। आफ्नो व्यक्तिगत प्रयास, हैसियत र परिश्रमबाट गरिएको पेशा एवम् व्यवसायमा अन्य अंशियारको कुनै योगदान नहुने भएबाट त्यस्तो पेशा, व्यवसायबाट आय आर्जन भएको रकम निजी आर्जनको हुने भई यस्तो रकमबाट खरिद गरिएको जग्गा र सोमा

बनाइएको घरसमेत निजी नै हुन्छ। सगोलको सम्पत्ति वा आय आर्जनबाट जग्गा खरिद गरी सोमा घर बनाएको हो भनी वादी पक्षले वस्तुनिष्ठ आधार प्रमाण पेश गरी पुष्टि गर्न सकेको अवस्थासमेत छैन। यस्तो सम्पत्ति सगोलको अंशबण्डा हुने सम्पत्ति अन्तर्गत पर्ने हुँदैन।

३६. यसै सन्दर्भमा यस अदालतबाट रामचन्द्र यादव प्रतिवादी प्रत्यर्थी नवलकिशोर यादवसमेत भएको २०५७ सालको दे.पु.नं. ७४४४ को अंश मुद्दामा (स.अ. बुलेटिन, २०६१, वैशाख ११५ पूर्णाङ्क २८३, पृष्ठ १३) "प्रतिवादीले नोकरीबाट आर्जित र संचयकोषबाट निकालेको रकमले खरिद गरेको जग्गा र बनेको घरलाई अंश बण्डाको १८नं. ले आफ्नो ज्ञान, सिप वा प्रयासबाट आर्जन गरेको मानिने हुँदा सो निजी ठहर्ने" भनी व्याख्या भएको देखिन्छ। उक्त सिद्धान्त अनुसार आफ्नो ज्ञान, सीप, श्रम र क्षमताबाट आर्जित रकम र संचय कोषमा जम्मा भएको र सो रकमबाट खरिद गरेको सम्पत्ति निजी हुन्छ। व्यक्तिगत रूपमा ज्ञान, सीप, श्रम र क्षमताबाट आर्जित सम्पत्तिमा आफ्ना सन्ततिमा मात्र अंश हक लाग्छ, त्यस्तो सम्पत्तिमा अन्य अंशियारको अंश हक लाग्दैन।

३७. त्यस्तै प्रतिवादी अच्युतमप्रसादले शालिग्रामप्रसाद ढकाललाई बिक्री गरेको कि.नं. ४१९ को ज.वि.०-८-१९ जग्गाको सम्बन्धमा आज यसै इजलासबाट लगाउको मुद्दा नं. ०६९-सी-१२२३ को लिखत बदर दर्ता बदर दर्ता मुद्दामा ८ भागको ३ भाग लिखत दर्ता बदर भै वादीहरुका नाउँमा दर्तासमेत हुने ठहरी फैसला भएकोले सो जग्गाको बारेमा यस मुद्दाबाट बोली रहन परेन।

३८. अतः उल्लिखित विवेचित आधार कारण तथा व्याख्याहरुका आधारमा पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट मिति २०६८/१२/२९मा भएको फैसला केही उल्टी भई रमादेवीका नामको साविक कि.नं. १२४४ हाल कायम भएको कि.नं. २३१ र २४३८, सितादेवी नामको कि.नं. १६३ र १७६ तथा माधवप्रसाद र निजकी श्रीमती शिला शर्माका नाममा रहेको कि.नं. ८५५ को जग्गा र उक्त जग्गाहरुमा बनेका घर निजहरुको व्यक्तिगत ज्ञान, सिप, प्रयास, क्षमता र हैसियतबाट निजी तवरले आर्जन गरेकोले अंश बण्डा नहुने र अच्युतमप्रसादका नाममा रहेको कि.नं. १९६, ४१४, ४२० र १८२, जानकीदेवीका नामको कि.नं. १२११, १३८ र १३९ को जग्गा सगोलको देखिएकोले यी वादीहरुले उक्त जग्गाको ७ भागको ३ भाग अंश पाउने ठहर गरी भएको फैसला सो हदसम्म मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। अच्युतमप्रसादका

नाममा रहेको कि.नं.४१२ को ज. वि. १-१०-५ बाट साविकमा जानकी देवीले बिक्री गरेको भनिएको ज. वि. १-३-१० कटाई बाँकी रहेको ज. वि. ०-६-१५ बाट मात्र वादीहरुले ७ भागको ३ भाग अंश पाउने ठहर गरी भएको फैसला सो हदसम्म नमिलेकोले उक्त कि.नं. ४१२ को ज. वि. १-१०-५ को पूरै जग्गाबाट ७ भागको ३ भाग अंश यी वादीहरुले पाउने ठहर्छ। रमादेवीका नामको कि.नं. २४९, सितादेवीका नामको कि.नं. ४४२ र ४९३ का जग्गा निजहरुको व्यक्तिगत ज्ञान, सिप, प्रयास, क्षमता र हैसियतबाट आर्जन गरेको पुष्टि भएको हुँदा उक्त जग्गालाई सगोलको मानी उक्त जग्गाको ७ भागको ३ भाग अंश वादीहरुले पाउने ठहर गरी भएको फैसला सो हदसम्म नमिलेकोले केही उल्टी भई उक्त जग्गाबाट अंशबण्डा नहुने ठहर्छ। अरुमा तपसिल बमोजिम गर्नु।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिए बमोजिम कि.नं.१२११, १३८, १३९, १९६, ४१४, ४२०, १८२ र ४१२ का जग्गाबाट ७ भागको ३ भाग अंश वादीहरुले पाउने ठहरी फैसला भएकोले सोही बमोजिम अंशबण्डा गरिदिनु भनी सुरु अदालतमा लेखी पठाई दिनु.....१
प्रस्तुत मुद्दा कोर्ट फीको सुविधा लिई दायर भएको देखिँदा कानून बमोजिम लाग्ने कोर्ट फी सम्बन्धित पक्षबाट असुल उपर गर्नु भनी सुरु अदालतमा लेखी पठाइ दिनु.....१
सरोकारवालाले फैसलाको प्रतिलिपि माग गरे लाग्ने दस्तुर लिई दिनु१
प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी फैसलाको प्रति विद्युतीय प्रणालीमा अपलोड गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु१

न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु।

न्यायाधीश

इजलास अधिकृत: सुशिला पाण्डे

कम्प्युटर अपरेटर: विष्णुदेवी श्रेष्ठ

ईति सम्बत् २०७६ साल फागुन १९ गते रोज २ शुभम्-----